

43. Rüütel, I. Tradition and Innovation in Estonian Folk Music Today: On the Kihnu Traditional Culture. In: Intercultural Music Studies 4. European Studies in Ethnomusicology: Historical Developments and Recent Trends. Wilhelmshaven, 1992.

MANSIDE USUNDIST

Natalja Sainahhova. Handi-mansi rahvusringkond, Hantõ-Mansiisk

Handid ja mansid kuulusid minevikus mitmesse sugukonda, neist igaihel oli oma keelemurre. Suuremad manside sugukonnad asusid Ülem-Losva, Alam-Losva ning Ülem- ja Kesk-Konda aladel ja mitmel pool mujal. Sugukonnal olid ühesugused kombed ja uskumused ning samuti kalendritähtpäevad, mille tähistamiseks fraatria saabus piki veeteed ühisesse kogunemisaika. Kondal koguneti näiteks Nahratši, Obil Kondinski, Belogorje jt külade juurde. Obiugrilaste sugukonnad kuulusid kahte suurde fraatriasse: *moš* ('mansi') ja *por*. Fraatriad olid minevikus rangelt eksogaamilised ühendused, selle liikmeid peeti veresugulasteks ning kutsuti õdedeks ja vendadeks. Fraatriasse kuulus arvukalt sugukondi, mille nimetuse järgi on võimalik määratleda, kas tegemist on vanema või noorema sugukonnaga. Nimetusi võis tulenevalt totemistliku esivanema või esivanema-vägilase nimest olla mitu. Tootemloomade loend võiks olla väga pikk, siinkohal esitame olulisemaid.

Pori fraatria tootemite hulka kuulusid:

1. Kaur (*pahõt oojka* - kaurivanamees), kes uskumuste järgi elutseb Šomini kodades Sosva jõel. Sealsed elanikud nimetavad endid *soingrahvaks* (*soijng maahum*). Nende sugukonna looja *soijng-otõr* on nimelt kaur. *Otõr* tähendab vägilast. Šomini kodade asukad ei tapnud minevikus kauri.

2. Kajakas (*halev oojka* - kajakavanamees) eluneb Vourini kodades Sosva jõel. Kunagi elas seal Karvaajanud Kasuka suguvõsa, mille alusepanija ja hilisem tootem on kajakas.

3. Pistrik (*horthan oojka* - haukavanamees) elas uskumuste järgi Hurumpauli kodades Ljapini jõel ja oli selle suguvõsa vanemaks.

Moši fraatria tootemloomade hulka kuulusid:

1. Konn (*porõgpan eekva* - konnaeit), keda austati Saradei suguvõsa kodades.

2. Kotkas (*jusvoi*), teda austati Mensengi kodades.

3. Soobel (*n'ohõs*), teda austati Manõni kodades.

Tootemitest, suguvõsade müütilistest esivanematest ja kaitsjatest kõnelevad arvukad muistendid, muinasjutud ja laulud, milles leidub taigade kirjeldusi ja loitse.

Kombestikuga seotud folklooris on olulisel kohal karu. See Siberi metsade kuningas on manside arvates eriline loom, kes ei sarnane teistega. Mansid austasid teda hardalt. Teda peeti tarkpeaks ja ettenägijaks, kelle jumalused saatsid maa peale valvama, et täidetaks töotusi ja valitseks õiglus. Üksiti on ta inimeste kõrgeim kaitsja ja hoidja. Müütide järgi oli karu see, kes tutvustas mansidele tule kasutamist ja tervendas nad rasketest haigustest.

Sugukonna ja fraatria esivanemaks võisid olla loomad, linnud, harvemini taimed ja mõnikord ka putukad (eeskätt liblikad, ka näiteks rohutirts). Austamine laienes kõigile sama liigi esindajatele, sest neid peeti oma suguvõsas veresugulasteks. Tootemlooma ei tohtinud tema suguvõsa tappa või siis tuli järgida kindlat tseremooniat. Karu tapmise puhul (pori fraatrial oli see üks levinumaid tootemeid) peeti karupeesid.

Karupeied kujutavad endast tervet folkloorikompleksi, mis koosneb lauludest, dramaatilistest stseenidest, muinasjuttudest ja mõistatustest. Enim on mõistagi laule. Esitamisaja, mõtte ja vormi poolest jagunevad need kolme selgepiirilisse rühma: laulud karust, draamaetendusi saatvad laulud ning suguvõsa ja hõimu vaimude väljakutsumise laulud. Peied algavad karulauluga (*uj eerõg*), mis jagunevad omakorda:

1. Laulud karu toomisest kotta. Kirjeldatakse teekonda küttimispaigast kojani. Lauludes esitatakse detailne ja täpne toponüümide loetelu, märgitakse pisimaidki maastiku muutusi, iga küngast ja mäge. Kirjeldatakse karule osutatavat austust teel kotta. Jahimehed peatuvad sageli ja tulistavad püssidest õhku. Teeäärsetele puutüvedele lõigatakse noaga idiograafilisi jooniseid, mis teatavad möödujaile, kui palju oli jahimehi ja koeri, mitu karu tapeti jms.

2. Hommikulaulud. Neid kasutatakse arvukate variantidena karu äratamiseks ja lauldakse igal koidikul.

3. Laulud karu päritolust. Karu on kas jumal Numi-Toorumi poeg või on ta inimlikku päritolu: ta on moši fraatriast pärit naise poeg, kes muutus loomaks. Igast selle alarühma laulust on tavaliselt mitmeid variante.

4. Laulud karu rännakutest ja surmast küti käe läbi. See on arvukas, kuid küllaltki stereotüüpsete lauludega rühm. Karu hulgub mägedes ja metsades, jälgede järgi leiab üks küla kütt ta üles ja tapabki lõpuks.

5. Laulud karuküttidest. Neis lauludes on tegelasteks kõikvõimalikud loodushaldjad ja esivanemate vaimud, kes sarnaselt inimestega austavad karu ja korraldavad tema auks pühasid. Need on väga populaarsed, ühtaegu huvipakkuvad laulud.

6. Karuvande laulud. Karu kujutatakse neis lauludes kui vaelevandujate karistajat. Inimest, keda süüdistatakse milleski ja kes annab vande, et ta on

süütu, hindab karu. Sõltuvalt sellest, kas ta on tegelikult süütu või süüdi, jääb ta karuga kohtumisel ellu või hukub selle käppade vahel.

7. Huvastijätulaulud, manitsused ja pöördumised karu poole. Tegemist on telesaamise sõnadega, milles kinnitatakse, et karul pole tarvis luusida inimeste aitasdesse kogutud toiduvarude ümber, tassida püünistest ära sinna sattunud saakloomi ega puutada koduloomi jne. Karupeiete laulude põhisuiks on karu kui tootemlooma, kui kaitsva esivanema ülistamine ja talle peetud jahi kirjeldamine. Laulude eesmärgiks on karu viha kõrvalesuunamine lahkete, meelitavate ja austavate pöördumistega.

Tõlkis Mare Kõiva

VEPSA METSHALDJAPÄRIMUS TÄNAPÄEVAL

Kristi Salve. Eesti, Tartu

Mõned ütlevad, et Jumalat ei ole. Aga ta on! Jumal on. Ja metsas on metsahaldjad ja kodus on majahaldjad.
(61-aastane vepsa naine 1990 a suvel.)

Enamiku Euroopa rahvaste, sealhulgas läänemeresoomlastest soomlaste ja eestlastegi tänapäevane rahvausund on õige kirev ja heterogeenne. Traditsiooniliste uskumuste taandudes on siiski visalt kestma jäänud üksikud, vahel õigegi arhailised kujutelmad. Nende kõrvale, osalt ka nendega põimudes tungib üha enam sekundaarseid, sealjuures enamasti unifitseeritud, kogu läänemaailma hõlmavaid ja sageli massimeediumide kaudu levitatavaid-võimendatavaid uskumusi. See uus kihistus sisaldab mitmete idareligioonide elemente, teadusliku välisvormiga uskumusi, mis puudutavad paravõimeid, ufosid, astroloogiat, samuti uuspaganlust ja erineva päritoluga esoteeriliste õpetuste kilde jms. Oluline on siinkohal silmas pidada, et pilt on mitmesuguste ealiste, hariduslike, religioosete jm rühmade kaupa väga erinev. Veelgi rohkem - silmapaistvalt suur on puhtalt individuaalsete erinevuste osakaal: igitüks miksib pakutavaist komponentidest endale sobiva segu.